

POTENCIJALNI PRAVCI MIGRACIJA TIPA GRAD-GRAD U VOJVODINI

*Mirko SAVIĆ**

Uvod

Proces demografske tranzicije je direktno povezan sa procesom modernizacije društva koji karakteriše porast urbanog stanovništva, dezintegracija proširenih odnosno velikih porodica iz tradicionalnog društva, kao i promene u stilu života pojedinca jačanjem individualizma. Apstraktno formulisanje postulata demografske tranzicije su razradili pre svega Thompson (1929, 1944) i Notestein (1950, 1953). Kao jedan od bitnih faktora demografske tranzicije oni navode urbano-industrijsko društvo, razvoj racionalističke i sekularističke misli povezan uz razvoj tehnologije, te proces emancipacije žena.

U literaturi se obično izdvajaju tri karakteristične etape razvoja stanovništva (Wertheimer-Baletić, 1999):

- predtranziciona etapa odnosno etapa pre demografske tranzicije;
- etapa demografske tranzicije odnosno etapa demografskog prelaza;
ona se sastoji iz tri podetape:
 - podetapa rane tranzicije;
 - podetapa centralne tranzicije i
 - podetapa kasne tranzicije;
- posttranziciona etapa ili etapa nakon demografske tranzicije.

Ovu podelu ipak treba prihvatiti sa određenom rezervom, jer među demografima postoji neslaganje oko toga da li uopšte postoje tzv. posttranzicione faze i da li je moguće jasno odrediti da li se zemlje sa niskim pokazateljima fertiliteta i mortaliteta, odnosno nultim ili negativnim prirodnim rastom, nalaze u poslednjoj fazi tranzicije ili je započeta druga "demografska tranzicija" tj. dugoročni pad populacije.

* Ekonomski fakultet, Subotica.

Wertheimer-Baletić (2005: 380) upozorava na sledeće: "Naime, periodizacija razvitka stanovništva u teoriji demografske tranzicije izvršena je na temelju formalnih demografsko-statističkih kriterija, s obzirom na određenu, karakterističnu brojčanu razinu stope nataliteta i mortaliteta i njihovih tendencija. Pri tom je implicirana pretpostavka da se iza brojčane razine tih stopa krije određena razina društveno-ekonomskog razvoja i njemu odgovarajući društveno-ekonomski, kulturni, zdravstveni i drugi uvjeti. No, s aspekta povijesne, društveno-ekonomske uvjetovanosti početka procesa demografske tranzicije (koji, kako je poznato, nastupa prvo u području mortaliteta, pa zatim nataliteta), neminovno se postavlja pitanje: je li gornja pretpostavka uvijek, u svakoj zemlji, u skladu s realno dostignutom razinom društveno-ekonomskog razvoja i sa stupnjem razvitka onih društvenih procesa u okviru globalnog procesa modernizacije društva, koji bitno određuju nastanak ili prag nastanka posttranzicijske etape u razvitku stanovništva (a to su procesi industrijalizacije, urbanizacije, širenja obrazovanja i promjene vrijednostnog sustava)."

Za stanovništvo Vojvodine se može reći da pokazuje karakteristike treće podetape kasne tranzicije koju odlikuje stagnacija mortaliteta na niskom nivou i lagani pad stope nataliteta zbog čega dolazi do daljeg smanjivanja stope prirasta stanovništva. U starosnoj strukturi raste broj starijih osoba, u polnoj strukturi preovlađuju žene, dok se stanovništvo sve više koncentriše u visokoproduktivnim, nepoljoprivrednim zanimanjima i gravitira ka gradovima.

Lee (2003: 170) ističe da klasična demografska tranzicija počinje sa opadanjem mortaliteta, praćena kasnije opadanjem fertiliteta, uvodeći populaciju u interval prvo povećanog, a zatim opadajućeg rasta i konačno starenja populacije. Dramatično starenje populacije je neizbežna faza globalne demografske tranzicije.

Prema izveštaju Svetske banke pod naslovom "Iz crvenog u sedo – Treća tranzicija ostarelog stanovništva u Istočnoj Evropi i bivšem Sovjetskom Savezu" objavljenog u junu 2008. godine, u naredne dve decenije predviđa se da će se ukupna populacija pomenutog regiona smanjiti za približno 24 miliona ljudi. Udeo ljudi starijih od 65 godina u ukupnoj populaciji biće veći nego 2000. godine. Do 2025. godine u devet zemalja regiona, od kojih su neke u neposrednoj blizini Srbije (Slovenija, Hrvatska, Bugarska i Bosna i Hercegovina), stanovnici stariji od 65 godina će činiti između jedne petine i jedne četvrtine populacije. Podaci za Srbiju i Crnu Goru su dati zbirno i uključuju netransparentne procene za Kosovo i Metohiju, odnosno ostaje nejasno na osnovu kojih podataka i pomoću koje metodologije je procena rađena. Kao relevantna procena može se uzeti projekcija RZS za period

2002-2032, na osnovu koje se predviđa da će učešće starih u ukupnoj populaciji porasti sa 16,5% u 2002. godini na 20,7% u 2025. godini, što znači da Srbija deli sudbinu regiona.

Udeo ljudi starijih od 65 godina najbrže će rasti u BiH, gde će se koeficijent starosne zavisnosti gotovo udvostručiti do 2025. U Srbiji i Bugarskoj će svaki peti stanovnik imati više od 65 godina, a u Sloveniji će prosečna starost biti 47 godina, što će te zemlje svrstati u neke od najstarijih na svetu. Prosečna starost stanovništva u Evropi povećaće se sa 38 godina, koliko danas iznosi, na 49 godina 2050. godine. Prema poslednjim podacima Republičkog zavoda za statistiku, prosečna starost stanovništva u Srbiji je 40,9 godina što je svrstava među najstarije nacije u Evropi i svetu.

Teorija demografske tranzicije ukazuje na proces demografskog starenja koji se ogleda u dramatično izmenjenoj starosnoj strukturi stanovništva. Vojvodina je jedan od evropskih regiona u kojima se najranije počeo razvijati ovaj proces, i to na različitom nivou u zavisnosti od tipa naselja, što se uočava kroz mlađu starosnu strukturu gradova u odnosu na sela, što nadalje u pogledu tipa naselja utiče na smer i intenzitet potencijalnih migracionih kretanja stanovništva. Cilj ovog rada je da utvrdi osnovne karakteristike potencijalnih migracionih kretanja stanovništva Vojvodine ka velikim gradovima u regionu, pre svega prema Novom Sadu kao ekonomskom, političkom i kulturnom centru.

Prema Zelinskom (1971: 221-227), u razvoju migracije kao sastavnog dela procesa modernizacije, u novijoj istoriji, postoje karakteristične pravilnosti. On je sistematizovao različite oblike migracije u okviru i u odnosu na nivo društvenog razvoja. Pod pojmom migracione tranzicije on podrazumeva promene u karakterističnim oblicima migracije koje idu uporedo sa promenama koje uslovljava proces modernizacije društva kroz demografsku tranziciju. Migraciona tranzicija podrazumeva prelaz od manjeg broja ograničenih oblika prostorne i socijalne mobilnosti stanovništva ka različitim i diverzifikovanim oblicima migracije u savremenom društvu.

U demografskoj teoriji razlikuje se pet razvojnih faza u području migracije, od tradicionalnih društava, preko rano i kasno tranzicionih do razvijenih i visokorazvijenih društava. Bez zalaženja u teorijska objašnjenja svih faza, za stanovništvo Vojvodine se može reći da pokazuje karakteristike četvrte razvojne faze migracionih kretanja. Četvrta faza se odnosi na razvijeno društvo koje prema sistematizaciji u teoriji demografske tranzicije odgovara kasnoj tranzicionoj etapi odnosno kasnom tranzicionom društvu. Osnovne karakteristike ove faze su sledeće (Wertheimer-Baletić, 1999: 288):

- trajna migracija se postepeno izjednačava, uravnotežava i oscilira na visokom nivou;
- migracija iz sela u gradove se nastavlja, ali se smanjuje u apsolutnom i relativnom iznosu;
- dolazi do jakih migracija iz grada u grad i unutar područja grada;
- sigifikantna je imigracija nekvalifikovane i polukvalifikovane radne snage iz relativno nerazvijenih sredina u razvijene;
- dolazi do pojačane i ubrzane "cirkulacione migracije", posebno one koja je ekonomski uslovljena i vezana uz rasonodu ("pleasure-oriented circulation").

Prema nekim autorima (Kasanko i drugi, 2005), gradovi u zemljama u razvoju doživljavaju dinamičniji i u većoj meri nepredvidljiv rast nego što je to bio slučaj u razvijenim zemljama zapadne Evrope. Rutkowsky (2006) ističe da se u zemljama centralne i istočne Evrope stvaranje novih radnih mesta i mogućnost zapošljavanja intenzivno koncentriše oko velikih urbanih centara sa diverzifikovanom ekonomskom strukturom i posebno sa razvijenim sektorom usluga. Ovi centri rasta su okruženi regionima koji su u ekonomskoj depresiji, obično u obliku jedna kompanija – jedan grad, gde je ponuda rada na tržištu slaba i nezaposlenost velika. Mere koje se preduzimaju za balansiranje su nedovoljne i slabe. Mobilnost radne snage je relativno mala, između ostalog i zbog nerazvijenog tržišta nekretnina.

U poslednjoj deceniji na teritoriji Vojvodine došlo je do značajnih migracija i koncentrisanja stanovništva u većim gradovima koji predstavljaju pre svega istaknute ekonomske centre (Novi Sad, Subotica, Zrenjanin...). Naime, ako se posmatra kretanje broja stanovnika između dva poslednja popisa po opštinama i ako se izuzme uticaj priliva izbeglica, jedino je u opštinama Novi Sad – grad i Temerin došlo do minimalnog povećanja broja stanovnika (porast od 574 i 63 stanovnika respektivno). Pored toga, veće opštine uglavnom beleže procentualno manji pad broja stanovnika u odnosu na manje opštine, jer iako je u svim opštinama Vojvodine zabeležen negativan prirodni priraštaj, migraciona komponenta ublažava pad ukupnog broja stanovnika kod onih sa pozitivnim migracionim bilansom. Zbog toga je za veće gradove registrovanje manjeg međupopisnog deficita u odnosu na manja mesta indirektan pokazatelj pozitivnog dejstva migracija, što zbog direktnog uticaja mehaničke komponente porasta, što zbog posrednog uticaja preko nataliteta ostvarenog od strane pridošlih stanovnika. Na primer, pad stanovnika u Subotici je -6%, u Zrenjaninu i Kikindi -7%, Pančevu -3%, dok je taj procenat u Čoki -14%, Apatinu -10%, Bačkoj Topoli -12%, a u Žitištu -16% itd.

Prema poslednjem popisu iz 2002. godine, u Vojvodini trenutno živi oko 2.032.000 stanovnika, a od tog broja u opštini Novi Sad-grad živi oko 300.000 stanovnika ili 14,77%, dok je prema popisu iz 1991. godine taj procenat bio 13,16% (Vojvodina 2.014.000 stanovnika, a Novi Sad 265.000). Očigledno je da se stanovništvo Vojvodine koncentriše u Novom Sadu i zbog toga je poseban aspekt istraživanja bio posvećen odnosu Novog Sada i ostalih gradova u Vojvodini, odnosno jedan od ciljeva istraživanja je bio da se utvrdi zbog čega je Novi Sad bolji za život od ostatka Vojvodine.

Prilikom ocenjivanja potencijalnih migracionih kretanja na teritoriji Vojvodine vrlo je bitno ne gubiti iz vida činjenicu da u prethodnom periodu veliki deo priliva doseljenika čine izbeglice iz bivše SFRJ koji se najviše odrazio na broj stanovnika u Novom Sadu, najvećem delu Srema i Bačke. Na primer, u Novom Sadu broj izbeglica koji su se doselili u međupopisnom periodu od 1991. do 2002. godine je iznosio čak 37.599 lica (SRJ, 2004 – *Izbeglički korpus u Srbiji prema podacima popisa stanovništva 2002*). Ipak, u celoj Vojvodini, ako se zanemari priliv izbeglica, samo opštine Novi Sad – grad i Temerin beleže pozitivan apsolutni porast broja stanovnika u istom periodu.

Na osnovu svega iznetog, koncipirane su sledeće hipoteze koje se testiraju u ovom istraživanju.

- Na teritoriji Vojvodine će doći do intenziviranja migracija iz grada u grad.
- Intenzitet migracionih kretanja je u snažnoj, pozitivnoj vezi sa veličinom gradova u regionu. Drugim rečima, što je grad veći on je poželjniji kao migraciona destinacija.
- Grad Novi Sad se ističe kao daleko najznačajna destinacija migracionih kretanja, kako stalnih tako i cikličnih.

Naučni metodi

Istraživanje je urađeno početkom 2008. godine u 15 najvećih gradova u Vojvodini. Podaci su prikupljeni putem ankete. Veličina uzorka je bila 2.000 ispitanika. Anketirani su ispitanici koji imaju starosnu dob od 20 do 40 godina, jer je to ona kategorija stanovništva koja je najmobilnija odnosno najspremnija za promenu sredine. Argument za ovakvu selekciju uzorka je što većina autora smatra da migracije odlikuje selektivnost po uzrastu i da je najmobilnije stanovništvo u dvadesetim i tridesetim godinama starosti (Vojković, Devedžić, Penev, 2006; Savić, 2008). Anketa je kocipirana tako da se na osnovu odgovora participanata na 11 postavljenih pitanja utvrdi

kakvo je mišljenje stanovnika o kvalitetu života u gradovima Vojvodine, odnosno da li bi želeli da promene sredinu u kojoj žive i zbog čega. Poseban upitnik je pravljen sa dodatnim pitanjima za stanovnike Novog Sada da bi se bolje sagledao njihov stav u pogledu migracija.

Nakon statističkog posmatranja pristupljeno je metodima deskriptivne statističke analize radi grupisanja, sređivanja i grafičkog prikazivanja prikupljenih podataka. Nakon deskriptivne analize urađena je korelacija ranga da bi se proverila hipoteza broj 2, odnosno da se utvrdi da li je veličina grada u jakoj, pozitivnoj vezi sa intenzitetom potencijalnih migracionih kretanja tj. sa preferencijama ispitanika.

Da bi se na najbolji mogući način sagledala percepcija stanovništva o gradovima koji su najpoželjniji za život, urađena je analiza uz pomoć metoda multidimenzionalnog skaliranja (MDS).

Prema Saviću (2008), multidimenzionalno skaliranje (MDS) je tehnika za analizu sličnosti ili različitosti podataka vezanih za dati set objekata. To je multivarijantni statistički metod i forma metričkog skaliranja dizajnirana tako da kreira dijagram koji će opisati međusobne relacije određenog broja objekata na osnovu tabele koja sadrži distance između tih objekata. Dijagram je zapravo tip konceptualne mape u jednoj ili više dimenzija. To je virtuelni prostor koji pokazuje na vizuelan način koliko su objekti međusobno slični. Osnovna upotreba multidimenzionalnog skaliranja je u situacijama gde nisu poznate relacije između objekata, ali se može dobiti matrica njihovih ocenjenih udaljenosti.

Pošto je svaki ispitanik mogao da navede tri grada koja su po njegovom mišljenju najpoželjnija za život, tablica distanci je formirana na osnovu toga koliko često se pojedini gradovi spominju zajedno. Što se češće dva grada spominju zajedno, to je udaljenost između njih na konceptualnoj mapi manja.

Rezultati

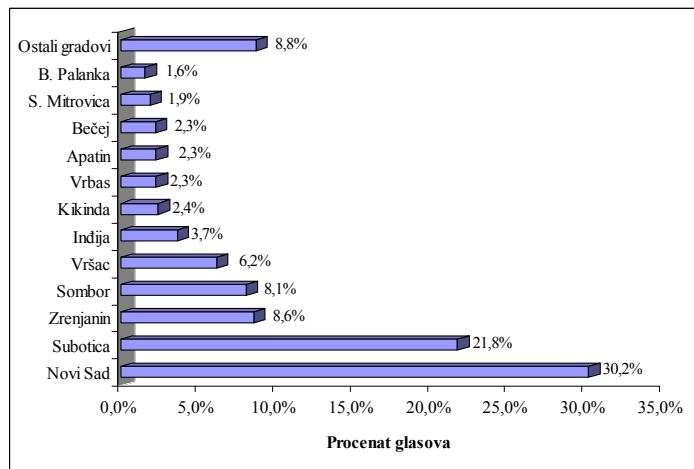
Ispitanicima je postavljeno pitanje koji je po njihovom mišljenju najbolji grad za život u Vojvodini. Dozvoljena je mogućnost da se navedu tri grada. Grafikon 1 prikazuje odgovore na postavljeno pitanje.

Na prvi pogled bi se mogao izvesti zaključak da što je grad veći to je on bolji za život i da je u pitanju funkcionalna odnosno potpuna zavisnost. Međutim, samo kod prva tri grada (Novi Sad, Subotica i Zrenjanin) se podudara veličina prema broju stanovnika i pozicija na listi. Četvrti grad po broju

stanovnika u Vojvodini je Pančevo sa 77.000 stanovnika, ali ga nema među najboljim gradovima zbog izuzetno loše ekološke situacije i visokog stepena zagađenja u tom gradu.

Grafikon 1.

Raspored glasova po gradovima na pitanje: "Koji je grad najpoželjniji za život?"

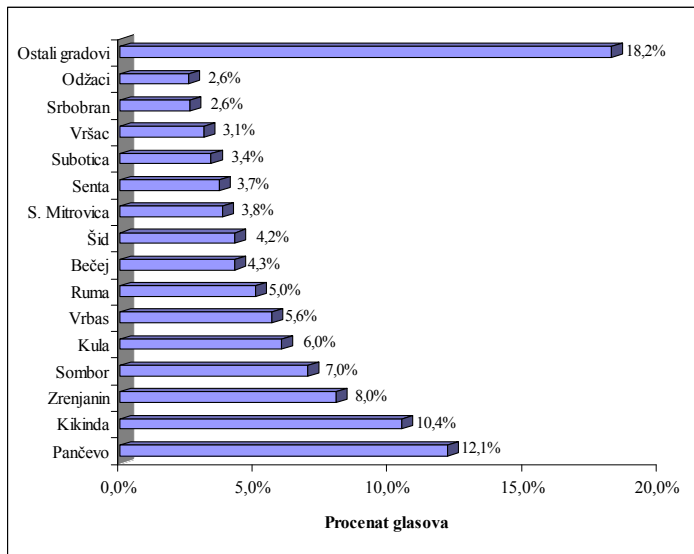

Čak i ako zanemarimo što na listi nema Pančeva, neki manji gradovi su bolje plasirani u odnosu na velike. Kao primer mogu se navesti Vršac (36.600 stanovnika) i Indija (26.000) koji su bolje plasirani od Kikinde (42.000) i Sremske Mitrovice (39.000). Pored njih, tu su Vrbas (26.000), Apatin (19.000) i Bečeaj (14.400) kao manji gradovi koji su bolji od Sremske Mitrovice i Bačke Palanke (29.000). Statističkom analizom je to i potvrđeno. Naime, veličina grada značajno utiče na to koliko je grad dobar za život, ali to ni u kom slučaju nije jedini faktor, jer je jačina veze između ranga na listi najpoželjnijih gradova i ranga gradova po veličini značajna, ali ne i vrlo jaka ili funkcionalna (Spearmanov koeficijent korelacije ranga iznosi $r=0,69$).

Postavlja se pitanje koliko na želje ispitanika utiče materijalni momenat, odnosno koliko je razlika u visini prosečne zarade povezana sa promenom broja stanovnika. Kada se posmatra jačina veze između migracionog salda (bez priliva izbeglica) i visine prosečne zarade prema poslednjim podacima koji su dostupni (popis 2002) za 12 opština koje su najpoželjnije za život, zaključuje se da postoji veza koja je na pragu značajnosti (Spearmanov koeficijent korelacije ranga iznosi $r=0,54$). Kada je ista analiza urađena za svih 45 vojvođanskih opština dobijena je slaba korelaciona veza ($r=0,22$).

Ispitanicima je postavljeno i suprotno pitanje, odnosno da navedu tri grada koji su po njihovom mišljenju najmanje poželjni za život u Vojvodini (grafikon 2).

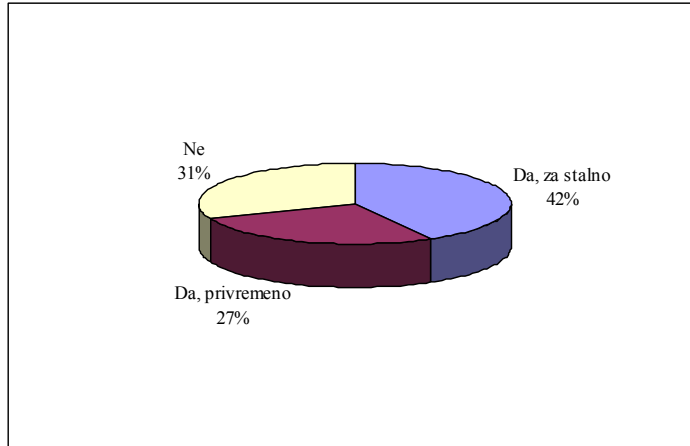
Grafikon 2.
Raspored glasova po gradovima na pitanje: "Koji je grad najmanje poželjan za život?"

Iz navedenog se uočava da je Pančevo grad sa najlošijim uslovima za život. Ne treba da čudi činjenica što se neki gradovi nalaze na obe liste, kako za najbolji, tako i za najlošiji grad. Potpuno je normalno da svaki stanovnik ima svoje kriterijume i da postoje velike razlike u prioritetima pojedinca koje utiču na mišljenje o tome koji grad je dobar za život a koji nije. Najbolji primer za to su Zrenjanin i Sombor koji su visoko na obe liste, što govori o velikom razmimoilaženju stanovnika u mišljenju o tome koliko su ti gradovi dobri ili loši. Interesantno je da na listi najlošijih gradova nema Novog Sada, što opet potvrđuje tezu o izrazito pozitivnom mišljenju velike većine stanovnika Vojvodine o kvalitetu života u tom gradu.

U nastavku se nalaze pitanja na koja su odgovarali građani Vojvodine koji nisu stanovnici Novog Sada nego ostalih gradova. Cilj je bio da se ustanovi kakav je stav stanovnika ostalih gradova prema Novom Sadu i koji su razlozi zbog kojih bi neko eventualno napustio svoju sredinu i otišao u Novi Sad. Postoji posebna anketa koja je sprovedena u Novom Sadu o tome kakvo je mišljenje njegovih stanovnika o ostalim gradovima u Vojvodini.

Grafikon 3.
Raspored glasova po odgovorima na pitanje: "Da li biste napustili svoj grad i otišli da živite u Novom Sadu?"

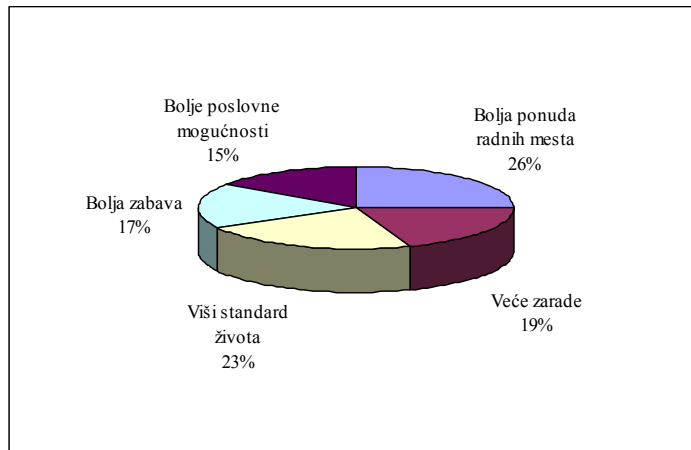

Na osnovu navedenih odgovora prikazanih na grafikonu 3 zaključuje se da postoji veliki broj stanovnika koji bi želeo da se preseli u Novi Sad, pa se i u budućnosti može očekivati veliki priliv stanovništva u taj grad. Ako se zna da prema poslednjem popisu stanovništva u Vojvodini živi 546.000 stanovnika starosne dobi od 20 do 40 godina, a od tog broja van opštine Novi Sad-grad 459.000, na osnovu ocene proporcije u osnovnom skupu na osnovu uzorka može se očekivati, uz verovatnoću 95%, da bi se za stalno u opštini Novi Sad-grad nastanilo između 178.700 i 206.800 novih stanovnika i još između 111.300 i 136.600 privremeno kada bi im se za to ukazala prilika. To znači da će Novi Sad biti izložen velikom demografskom pritisku što može da stvori velike urbane, socijalne i ekonomske probleme. Ovi problemi bi pogodili ne samo Novi Sad nego i gradove iz kojih bi došlo do odlivanja stanovništva, a time i radne snage. Ne treba gubiti iz vida da se u istraživanju radi samo o Vojvodini i da stanovništvo još nekoliko okolnih regiona koja nisu obuhvaćena istraživanjem gravitira ka Novom Sadu, kao što je region severozapadne Srbije (Mačvanski okrug) sa preko 300.000 žitelja.

Vojković, Devedžić i Penev (2006: 46) potvrđuju da su relativno pozitivni tokovi razvoja stanovništva u Srbiji bili vezani samo za razvijenija područja sa velikim mehaničkim prilivom stanovništva, kao što je gradska aglomeracija Beograda i primarni razvojni centri među kojima je i Novi Sad.

Grafikon 4.

Raspored glasova po odgovorima na pitanje: "Koji motivi bi Vas naveli da se preselite u Novi Sad?" (ispitanici su mogli da navedu više odgovora)

Odgovori prikazani na grafikonu 4 jasno pokazuju da su razlozi za preseljenje u veći grad pre svega ekonomske prirode i da postoji velika razlika između Novog Sada i ostalih gradova u Vojvodini u pogledu visine zarada i životnog standarda. U 2007. godini, prosečna neto zarada po zaposlenom u Gradu Novom Sadu je iznosila 32.860 dinara. Jedino Apatin (34.825) i Beočin (40.127) imaju veće prosečne zarade, dok su blizu zarade u Kanjiži (31.143), Vršcu (32.067) i Pančevu (32.180). Sve ostale opštine su ispod novosadskog proseka, neke čak i dvostruko (Plandište – 14.948 dinara). Međutim, kada se pogleda lista najboljih gradova za život, statističkom analizom je utvrđeno da postoji slaba veza između mesta na rang listi najpoželjnijih gradova i visine neto zarade (Spearman $r=0,275$), što znači da postoje mnogo značajniji faktori koji utiču na kvalitet života u nekom mestu i da se ne može sve svesti na puku razliku u ličnim primanjima. Isti je zaključak kad se stave u odnos mesto na listi najlošijih gradova i visina zarade (Spearman $r=-0,115$).

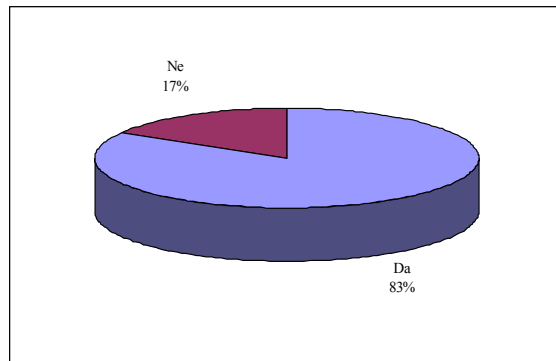
Uočava se da je 17% glasova dobio odgovor vezan za bolju zabavu u Novom Sadu, što samo potvrđuje jednu od osnovnih karakteristika četvrte faze migracione tranzicije koja je vezana za ciklične migracije zbog rasonode ("pleasure-oriented circulation").

Što se tiče grafikona broj 5 i bolje ponude radnih mesta u Novom Sadu, dovoljno je ilustrativan podatak da je u januaru 2008. godine ponuda radnih

mesta u južnobačkom okrugu (kojem pripada Novi Sad) iznosila 6.851 radno mesto, što čini 37,38% od ukupne ponude radnih mesta u celoj Vojvodini (18.327). Anketa je pokazala da su građani dobro upoznati sa tom činjenicom.

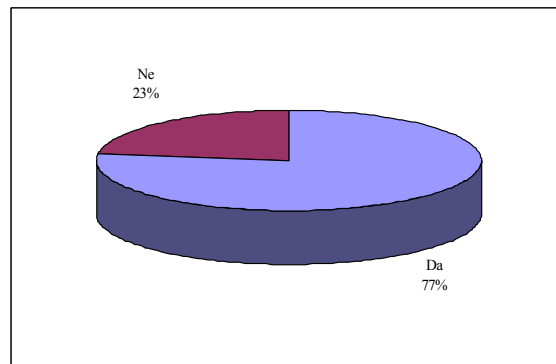
Grafikon 5.

Raspored glasova po odgovorima na pitanje: "Da li mislite da je lakše dobiti posao u Novom Sadu u odnosu na Vaš grad?"

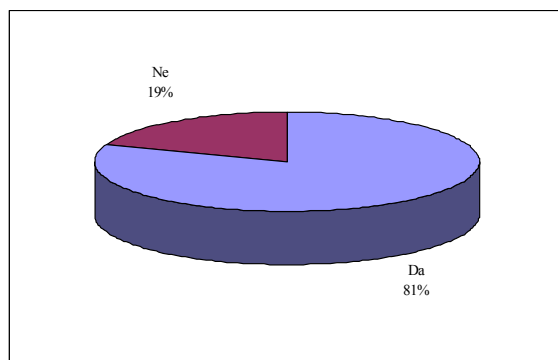
Grafikon 6.

Raspored glasova po odgovorima na pitanje: "Da li smatrate da su plate u Vašem gradu suviše niske u odnosu na Novi Sad?"

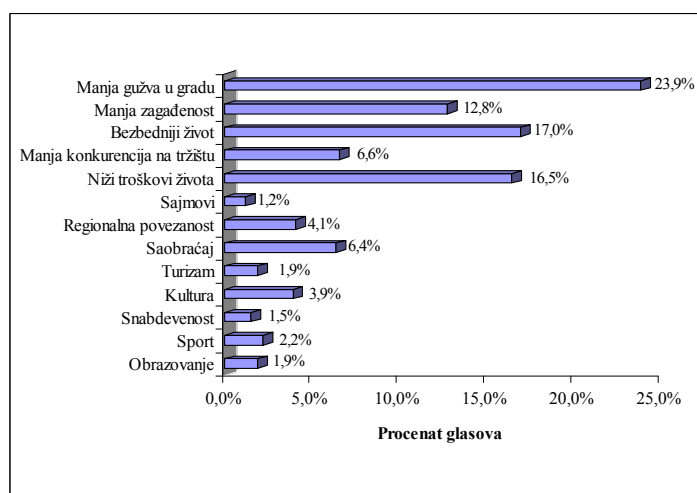

Navedeni odgovori prikazani na grafikonima 6 i 7 samo potkrepljuju već izneti zaključak o značajnim ekonomskim prednostima Novog Sada u odnosu na ostatak Vojvodine, jer 77% ispitanika smatra da su plate u njihovoj sredini suviše male u poređenju sa platama u Novom Sadu i čak 81% ispitanika bi prihvatilo posao u Novom Sadu.

Grafikon 7.
Raspored glasova po odgovorima na pitanje: "Da li biste prihvatili posao u Novom Sadu?"

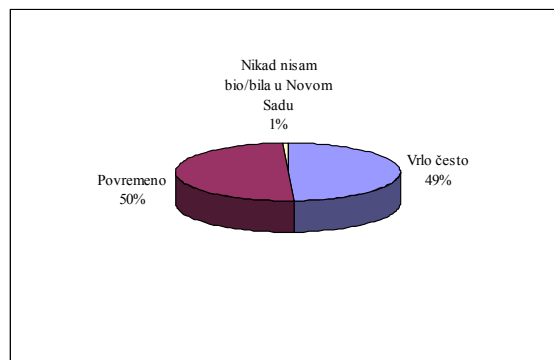
Grafikon 8.
Raspored glasova po gradovima na pitanje: "Koje su prednosti Vašeg grada u odnosu na Novi Sad?" (ispitanici su mogli da navedu više odgovora)

Odgovori ilustrovani u grafikonu 8 pokazuju da su istaknute pre svega one osobine koje su karakteristične za male sredine (nema gužve, manja zagađenost, niži troškovi života). Navedene karakteristike bi se sa druge

strane mogle tumačiti kao nedostaci Novog Sada. Zbog obima rada izostavljeni su odgovori po gradovima koji bi ukazali na to koje se karakteristike ističu kod pojedinih gradova.

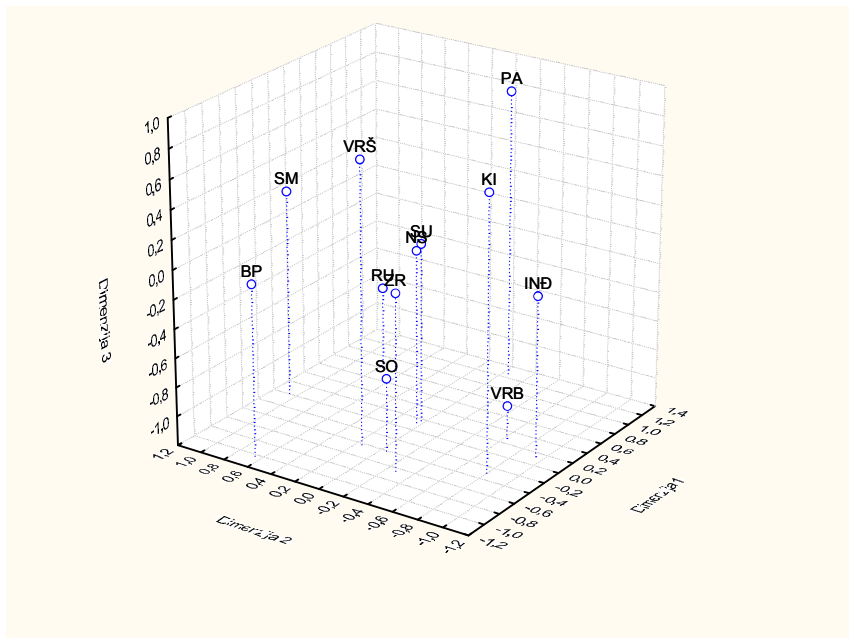
Grafikon 9.
Raspored glasova po gradovima na pitanje:
"Koliko često idete u Novi Sad?"

Navedeni odgovori grafikona 9 pokazuju koliko su građani Vojvodine upućeni na Novi Sad i da veliki broj potreba ne mogu da zadovolje u svojoj sredini. Pre svega se misli na potrebe u oblasti zapošljavanja, zdravstvene zaštite, obrazovanja i ponude robe i usluga široke potrošnje. Pod "vrlo često" se smatra da ispitanik odlazi u Novi Sad barem jednom nedeljno, a pod "povremeno" da odlazi u Novi Sad barem jednom mesečno.

Na kraju kvantitativne analize, na osnovu tablice distanci izrađena je konceptualna mapa na osnovu MDS metoda. Konceptualna mapa predstavlja vizuelni prikaz percepcije ispitanika u anketi o tome koliko su pojedini gradovi međusobno slični sa aspekta preferencija. MDS analiza nudi grafička rešenja u više dimenzija. Ukoliko rešenje ima nizak nivo stresa, odnosno nizak stepen odstupanja originalnih od teorijskih distanci, onda se to rešenje može smatrati prihvatljivim. Pošto trodimenzionalno rešenje ima nivo stresa od svega 0.1233, može se smatrati da to rešenje na dobar način reprezentuje originalne udaljenosti između objekata, u ovom slučaju gradova u Vojvodini. Da bi grafički prikaz bio razumljiv i pregledan, u prikaz su uvršteni samo gradovi koji imaju više od 25.000 stanovnika. Rešenje je prikazano na desetom grafikonu.

Grafikon 10.
Trodimenzionalni raspored gradova prema preferencijama ispitanika

Uočava se da Novi Sad zauzima centralnu poziciju kao najpoželjniji grad za život. Najbliži njegovoj poziciji je grad Subotica, zatim Zrenjanin i Ruma. Ostali gradovi su značajno udaljeni od centralne pozicije. Na osnovu grafičkog prikaza može se izvesti zaključak da ako treba tražiti "konkurenciju" Novom Sadu u pogledu poželjnih destinacija za migraciju stanovništva onda je to pre svega Subotica.

Zaključna razmatranja

Kao odgovor na postavljene hipoteze, na osnovu istraživanja karakteristika migracionih kretanja u regionu Vojvodine mogu se izvući sledeći zaključci:

- Na teritoriji Vojvodine postoji veliki potencijal za povećanje intenziteta unutrašnjih migracija, pre svega iz jednog grada u drugi, što je u kontekstu sa određenim karakteristikama kasne demografske tranzicione etape.

- Intenzitet potencijalnih migracionih kretanja koja su izražena u anketi je u značajnoj korelacionoj vezi sa veličinom gradova u regionu, ali ta veza ipak nije dovoljno jaka da bi se tvrdilo da ako je određeni grad veći da je automatski i poželjniji za život u odnosu na manje gradove. Postoji značajna grupa faktora koja manje sredine čini u nekim aspektima poželjnijim za život u odnosu na veće kao što je manje zagađenje, manja gužva, niži troškovi života. Tipičan primer je grad Pančevo koji se zbog narušene ekološke ravnoteže nisko kotira na listi najpoželjnijih gradova za život, iako je jedan od najvećih gradova u regionu, dok je sa druge strane Vršac kao manji grad vrlo popularan.
- Grad Novi Sad se ističe kao daleko najznačajnija destinacija kada je u pitanju unutrašnja migracija na teritoriji Vojvodine, kako kada je u pitanju trajna migracija, tako i u slučaju ciklične migracije.

Istraživanje je pružilo i neke dodatne informacije, kao što je na primer da je Subotica jedini grad u Vojvodini koji donekle može konkurisati Novom Sadu u pogledu preferencija stanovništva. Sa aspekta tipologije migracije zaključuje se da je u pitanju intenzivna unutrašnja, dobrovoljna, uglavnom ekonomska i spontana migracija sa tendencijom intenziviranja u narednoj deceniji, dok se prema vremenu kao kriterijumu može govoriti o oba osnovna tipa: definitivnoj (konačnoj) i privremenoj (pre svega cikličnoj) migraciji.

Demografska slika Vojvodine se neumitno menja i može se očekivati da će se u narednoj deceniji, ako se nastave migracije ovim tempom i pravcem, u Novom Sadu nalaziti preko 20% ukupnog stanovništva Vojvodine, naspram sadašnjih 14,77%.

Analiza urbanog razvoja i populacionih trendova je vrlo skromno zastupljena u naučnoj literaturi, čak i na nacionalnom nivou (Kasanko i drugi, 2005). Naučni doprinos ove studije je u tome što pruža nova saznanja u oblasti migracionih kretanja i urbanog razvoja u Vojvodini i što upotpunjava demografsku sliku jednog od najrazvijenijih regiona u Srbiji i na Balkanu. Upoznavanje osnovnih karakteristika migracionih kretanja ima svoj značaj za mnoge aspekte razvoja jednog društva, pre svega za socijalni i ekonomski aspekt, a u okviru ekonomskog za tržište radne snage. S obzirom da Srbija spada u deset zemalja u istočnoj Evropi koje imaju dvocifrenu stopu nezaposlenosti (Albanija, Bugarska, Hrvatska, Estonija, Letonija, Litvanija, Makedonija, Poljska, Srbija i Slovačka), što je problematično visoka stopa (Savić, 2007), predviđena migraciona kretanja će predstavljati odliv radne snage iz manjih sredina u potrazi za zaposlenjem u velike gradove, što znači da manji gradovi imaju imperativ da stvaraju nova radna mesta ukoliko žele da zadrže stanovništvo.

Za dublje sagledavanje unutrašnjih migracija u regionu predviđena su dalja istraživanja kojima će osnovni ciljevi biti posmatranje migracija unutar gradova, definisanje osnovnih faktora koji determinišu preferencije stanovništva kada je u pitanju kvalitet života u pojedinim gradovima kao i proučavanje strukture unutrašnje migracije sa aspekta nivoa obrazovanja i starosne dobi.

Literatura

- KASANKO M. i dr. (2005). "Towards Urban Un-sustainability in Europe? An Indicator-based analysis", 45th Congress of the European Regional Science Association *Land Use and Water Management in a Sustainable Network Society* (Amsterdam), 23-27, August 2005.
- LEE R. (2003). "The Demographic Transition: Three Centuries of Fundamental Change", *Journal of Economic Perspectives*, Volume 17, Number 4 – Fall 2003.
- Nacionalna služba za zapošljavanje (2008). *Mesečni statistički bilten*, januar 2008. (<http://www.nsz.sr.gov.yu>; datum preuzimanja: 01.04.2008).
- NOTESTEIN F. W. (1950). "The Population of the World in the Year 2000", *Journal of American Statistical Association*, XLV, September.
- NOTESTEIN F. W. (1953). "Economic Problems of Population Change", 8th *International Conference of Agricultural Economists*, (Oxford University Press).
- RZSS (2008). (<http://webrzs.statserb.sr.gov.yu/axd/index.php>; datum preuzimanja: 01.04.2008), Republički zavod za statistiku Srbije.
- RUTKOWSKI J. (2006). "Labour Market Developments During Economic Transition", *World Bank Policy Research Working Paper* 3894, April 2006.
- SAVIĆ M. (2007). "Analiza zaposlenosti u istočnoj Evropi – multivarijantni pristup", *Zbornik radova: Projektni menadžer – profesija budućnosti, XI internacionalni simpozijum iz projektnog menadžmenta, YUPMA 2007* (Zlatibor), 6-8 jun 2007.
- SAVIĆ M. (2008). "MDS Analysis of Retail Banking Sector in the Region of Vojvodina", *The 2008 European Applied Business Research Conference* (Salzburg, Austria), June 23-26, 2008.
- SAVIĆ M. (2008). "Posledice demografske tranzicije na evropsku populaciju u XXI veku", *Anali Ekonomskog fakulteta u Subotici*, broj 19/2008.
- SRJ (2004). *Izbeglički korpus u Srbiji prema podacima popisa stanovništva 2002*. (Beograd: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore).

- THOMPSON W. S. (1929). *Population, American Journal for Sociology*.
- THOMPSON W. S. (1944). *Plenty of People*, (Lancaster Pa.: J. Catell Press).
- VOJKOVIĆ G. i dr. (2006). "Srbija među demografski najstarijim zemljama", *Naše teme*, (Beograd: Službeni glasnik), jun 2006, broj 1.
- WERTHEIMER-BALETIĆ A. (1999). *Stanovništvo i razvoj* (Zagreb: Mate d.o.o.).
- WERTHEIMER-BALETIĆ A. (2005). "Razmatranja o posttranzicijskoj etapi razvoja stanovništva", *Radovi*, Vol. 37, (Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest).
- WORLD BANK (2008). "From Red to Gray – The Third Transition of Aging Populations in Eastern Europe and the Former Soviet Union", (<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/0,,contentMDK:21378474~pagePK:146736~piPK:146830~theSitePK:258599,00.htm>; datum preuzimanja: 07.10.2008).
- ZELINSKY W. (1971). "The Hypothesis of the Mobility Transition". *Geographical Review* (New York), 61/1971.

Beleška

Zahvaljujem se studentima Ekonomskog fakulteta u Subotici koji su mi pomogli u fazi statističkog posmatranja i na efikasan i profesionalan način obavili anketu u 15 opština Vojvodine.

Mirko Savić

Potencijalni pravci migracija tipa grad-grad u Vojvodini

R e z i m e

Za stanovništvo Vojvodine se može reći da pokazuje karakteristike podetape kasne demografske tranzicije koju odlikuje stagnacija mortaliteta na niskom nivou, lagani pad stope nataliteta, rast broja starijih osoba itd. Za ovu podetapu vezana je i četvrta razvojna faza migracionih kretanja u kojoj dolazi do izraženih migracija iz jednog grada u drugi i unutar područja istog grada. Cilj ovog rada je da utvrdi osnovne karakteristike potencijalnih migracionih kretanja stanovništva Vojvodine ka velikim gradovima u regionu, pre svega prema Novom Sadu kao ekonomskom, političkom i kulturnom centru. Formiran je uzorak od 2.000 ispitanika sa teritorije Vojvodine i sprovedena je anketa u 15 najvećih gradova regiona. Podaci su obrađeni primenom metoda deskriptivne, inferencijalne i multivarijantne statističke analize (korelacija ranga i MDS analiza). Osnovni zaključci do kojih se došlo su: da se u Vojvodini potvrđuju teorijske postavke teorije tranzicione migracije, da veličina grada nije jedini opredeljujući faktor za preferencije potencijalni migranata i da je Novi Sad daleko najpoželjnija destinacija ka kojoj teži oko 40% stanovništva u regionu

starosti između 20 i 40 godina, što će u narednoj dekadi predstavljati velike urbane, ekonomske i socijalne probleme, kako za Novi Sad, tako i za sredine iz kojih imigranti budu dolazili.

Ključne reči: *demografska tranzicija, unutrašnja migracija, urbani razvoj, multivarijantna analiza, Vojvodina*

Mirko Savić

Potential Directions of the "Town-to-Town" Migration in Vojvodina

S u m m a r y

Population of Vojvodina is showing the characteristics of late demographic transition. The main characteristics of that phase are low mortality rate, slow decrease of fertility rate, increased number of older people etc. This phase is connected to fourth development phase of migrations with significant migrations from one city to another and inside the city area. The purpose of this paper is to define the basic characteristics of potential internal migrations in the region of Vojvodina between cities, most of all towards Novi Sad as economic, political and cultural centre. The sample of 2.000 respondents was formed and survey was conducted in the 15 largest cities in the region. The data were analyzed with methods of descriptive and multivariate statistical analysis (rank correlation and MDS analysis). Basic conclusions are that theory of transitional migration is confirmed in Vojvodina, the size of the city is not the only factor for potential migration movements and Novi Sad is by far the most desired destination for significant portion of population in the region, especially of population aged between 20 and 40 years because around 40% of that cohort wish to move to Novi Sad. That will cause significant urban, economic and social problems, not only in the city of Novi Sad but also in the cities where immigrants are coming from.

Key words: *demographic transition, internal migration, urban development, multivariate analysis, Vojvodina*